

Maria Àngels Anglada

La passió pel món clàssic

Dolors **Condom**

AQUEST ESCRIT QUE ARA TENIU DAVANT DELS VOSTRES ulls vol ésser un record d'enyorança per l'amiga i escriptora M. Àngels Anglada, que ens va deixar ara fa un any, en una data tan assenyalada com és el dia de Sant Jordi, la nostre festa del llibre.

La M. Àngels deia d'ella mateixa que era una lectora apassionada, que llegia i escrivia des de l'Alt Empordà, però que rebia llibres de moltes bandes i que li agradava de tenir alguns punts de referència de diferents literatures: la catalana –no cal dir-ho–, la italiana, la grega actual –sempre que podia–, la francesa –de vegades– i també la castellana.

No és estrany que es pogués dir d'ella que «ho havia llegit tot». Les lectures estimularen, sens dubte, el seu geni creador i contribuïren a enriquir els seus coneixements, que, amb la senzillesa i modèstia del qui no vol ésser considerat un especialista, ella va saber transformar en un conjunt d'escrits plens de sensibilitat i de bellesa.

Tan amiga dels llibres, avui, més que en cap altra ocasió, podem recordar amb dolor que ja no podrà acaronar-los mai més ni podrà assaborir-los, com havia fet de molt bon grat ja des de la seva infantesa, en què, fins i tot, a manera de joc, apostava amb les seves companyes d'estudis a veure qui era capaç de retenir una pàgina sencera i recitar-la de cor. La seva amiga M. Mercè

Miró recorda aquest fet i remarca que la M. Àngels era sempre la guanyadora.

La formació clàssica. La universitat

La M. Àngels ja havia iniciat la seva formació clàssica en el batxillerat a Vic, sota el mestratge envejable de dos professors excel·lents: Joan Petit i Joan Bastardas. Ella mateixa ho recorda, i els recorda, en un breu escrit intítulat *Pel prat de la memòria* (1996), i hi afegeix que foren, precisament, els primers versos traduïts del poeta Virgili els que l'ajudaren a decantar-se per la poesia i les llengües clàssiques.

L'amiga i companya d'estudis més amunt esmentada, en l'article «Carta oberta a M. Àngels Anglada» (*Rev. AUSA*, XVIII. 142, 1999) fa al·lusió a les traduccions de Ciceró i de Xenofont, que feien a les classes respectives de llatí i de grec, i posa de manifest l'admiració que sentien pels mites antics i com fins i tot –jugant a la paròdia– s'adjudicaven ingènueament noms grecs, com Hera, Àrtemis, Persèfone, etc.

De 1946 a 1951 la vida de la M. Àngels va girar entorn de la Universitat de Barcelona, una universitat que es movia sota el control ideològic del Sindicato Español Universitario (el SEU) i que establia l'obligatorietat de cursar les anomenades «Tres Maries». Els

avenços pedagògics eren migrats i no es podia comptar amb aquells professors tan notables que abans de la guerra hi havien exercit i que havien tingut un gran relleu en la vida cultural catalana: Joaquim Balcells, Jordi Rubió, Bosch i Gimpera, Carles Riba, Pompeu Fabra, Joaquim Xirau o Ramon Aramon, entre d'altres.

La Universitat que va conèixer la M. Àngels i jo mateixa, que li vaig ésser condeixeble, tenia en la Facultat de Lletres, en el curs 1946-47, uns quatre-cents alumnes –entre els dos cursos comuns i els tres d'especialitat–, i tres-cents cinquanta en el curs 1950-51; en els tres cursos de la Secció de Filologia Clàssica de la nostra promoció érem quinze alumnes.

Aquells, tot i la foscor del temps, van ésser anys de formació i, sobretot, per l'especialitat que vam elegir, fou una formació clàssica, ambientada, però, en una tradició cultural humanística que sovint se'ns ofería amb moltes mancances. Després dels cursos comuns vam enfrontar-nos amb deler amb els textos dels autors grecs i llatins i amb les qüestions lingüístiques, històriques i literàries que els configuraven, amb el suport d'assignatures com història universal antiga, geografia de l'antiguitat, institucions jurídiques romanes, paleografia i crítica textual, epigrafia, història de l'humanisme espanyol, història de la llengua espanyola, etc.

Fou, doncs, en aquest ambient universitari on M.

Àngels Anglada va endinsar-se en el món grecoromà, que es convertí en una de les seves múltiples passions i que no deixà mai de tenir present.

No li podia, certament, caure en l'oblit el *pensum* –sens dubte, massa onerós– dels cent versos d'Horaci que ens exigia traduir cada dia el professor Bassols de Climent o les lliçons de sintaxi i de sànscrit que explicava amb rigor aquest mateix professor. Dignes de record foren els aires nous que portà de Salamanca el Dr. Lisardo Rubio en el seu adoctrinament sobre el comediògraf Terenci o sobre la història de la llengua llatina. No es podien oblidar tampoc les sàvies paraules del Dr. Joan Bastardas en els comentaris sobre Tàcit, sobre l'humanisme espanyol o sobre el llatí vulgar.

Recordo el goig amb què la M. Àngels seguia les classes del Dr. Sanmartí dedicades a la mètrica grega i, sobretot, als comentaris de l'*Alceístis* d'Eurípides, en què ella, amb molt bon criteri, hi trobava a vegades matisos que passaven desapercebuts a la resta de la classe.

La geografia de l'antiguitat, professada pel Dr. Pericot, l'epigrafia sota el mestratge del Dr. Pere de Palol, la història de la llengua espanyola amb el Dr. A. Badia i Margarit o les hores de seminari de mitologia clàssica amb el Dr. Amorós havien de deixar en l'esperit delerós de la nostra amiga un pòsit molt estimable. Ella em comentava alguna vegada que, deixant de banda les cir-

cumstàncies poc favorables del moment i les mancances que hi convergien, podíem congratular-nos d'haver tingut alguns professors molt competents.

La situació en què es trobava aleshores l'ús públic de la llengua catalana feia que es mantinguessin gairebé arraconats de les aules els llibres de la col·lecció d'autors grecs i llatins de la Fundació Bernat Metge. Després d'una etapa fosca i anòmala, la represa de la col·lecció l'any 1946 hi passà, malauradament, quasi desapercibuda; fou més tard que llegírem el volum que aparegué i que corresponia al vol. II del *De officiis* de Ciceró, a cura del llatí gironí Eduard Valentí i Fiol.

Malgrat tot, ja afloraven en aquells moments alguns intents de resistència cultural i política, i n'era un exponent el cercle clandestí dels Estudis Universitaris Catalans. Em consta que la M. Àngels assistí a alguna de les classes d'història de Catalunya que hi professava Ferran Soldevila.

Fent cara, en certa manera, a l'oposició oficial, va aparèixer l'any 1949 l'*Antologia poètica universitària*, una publicació de difusió limitada i més o menys velada de trenta-cinc poesies «dels qui conviuen a la Universitat d'aquell temps i que volien donar una clara prova de la vitalitat de la nova generació». Dels col·laboradors recordem Josep M. Espinàs, Enric Casassas i Simó, Joan Reventós, Eulàlia Amorós, Mercè Costa i Jordi Geli, entre d'altres. Aquest darrer era company de curs de la M. Àngels i va ser, més endavant, el seu espòs; hi escriví unes *tankas* plenes de sensibilitat, de les quals podria ésser musa inspiradora la seva condeixebla estimada.

L'educació estètica en els models grecollatins

Amb un autoaprenentatge exigent i amb les seves aventures de lectora incansable, M. Àngels Anglada va completar la formació universitària fora de les aules, amb una dedicació especial a les obres dels autors grecs i llatins que més l'abellien i també d'alguns poetes italians i catalans que havien begut, sobretot, en les fonts de l'antigor. Així, els tràgics grecs, els poetes com Homer, Píndar o Teòcrit, i els grans poetes de l'època d'August s'anaven alternant amb els escrits de Bassani, de Quasimodo o de Pavese i amb l'entrellat de la pràctica poètica de Verdaguier, de Salvador Espriu, de Carles Riba, de Josep Carner o de Màrius Torres, sense oblidar, per altra banda, els escriptors grecs moderns, com Seferis, Kavafis, Ritsos o Prevelakis.

Sota el signe dels grans autors del passat va cercar la comprensió de Grècia i de Roma i s'enamorà de l'Antiguitat, tot fent-ne una de les seves passions. «Visc fascinada pels clàssics i per la Grècia actual», va dir en més d'una ocasió.

Amb el seu gust literari exquisit va assaborir de manera especial la dolçor i la delicadesa dels models clàssics i va saber apreciar les grandeses morals i intel·lectuals dels grecs i llatins; en el seu esperit la fascinaven la llibertat i, sobretot, la bellesa del món hel·lènic.

El seu interès pel món clàssic no deixava d'ésser un interès estètic. No hi ha dubte que per a ella la literatura grega i llatina significaven bellesa, una bellesa no solament física en les seves manifestacions dels llocs i dels éssers de la naturalesa, sinó també una bellesa espiritual en l'expressió dels sentiments de l'amor, de l'amistat, del dolor, de la joia i de la imaginació.

L'admiració per l'equilibri entre el fons i la forma o per la delicadesa en poetes com Horaci, Virgili, Safo, Teòcrit o Meleagre de Gàdara es fa palesa a bastament en els seus escrits, envoltats d'una atmosfera de mesura, de serenitat i d'una depurada sensibilitat, és a dir, envoltats de la bellesa dels models clàssics, que Gilbert Highet anomena «bellesa de la reminiscència».

El llegat de la cultura de Grècia i de Roma

Llegint les obres de M. Àngels Anglada hom s'adona que l'estima de l'Antiguitat no fou per a ella una vanitosa pareneria o un simple tema teòric, sinó una afecció gairebé irresistible del seu esperit. No solament conegué i emprà els clàssics, ans també els assimilà, els va viure i els va saber fer conèixer. Els clàssics foren un estímul cabdal per al seu geni creador.

És cert que s'interessà més per les coses de Grècia que per les de Roma, però era conscient d'una Grècia mediterrània, perllongada en la tradició llatina. «La Mediterrània i el món grecollatí», deia, «són una part important de les nostres arrels».

Dels clàssics grecs i llatins en va poder treure pensaments molt estimables, gran nombre de raonaments i coneixements profunds per revestir d'autoritat els seus escrits, per fer-los més bells o, fins i tot, per treure'n temes o arguments d'alguna obra. En això no cal veure-hi un menyscabament de la seva originalitat; ella, com tots els literats i llurs llegidors, sabia prou bé que de res

Mària Àngels Anglada, guanyadora del primer premi literari al certamen verdaguerià de Folgueroles (1945).

no surt res i que l'originalitat en el segle XX, com repetia Josep Pla, és «una pura il·lusió de l'esperit».

Tot allò que aprengué a la Universitat ho conservà, sens dubte, en el record i ho amplià i perfeccionà –com ja hem dit abans– al llarg de la seva vida. «Sempre va bé de recordar els clàssics, i a vegades els enyorem», són paraules seves prou significatives.

No és estrany que fins en aquells escrits que no figuren entre els considerats d'influència o d'ambientació grega o romana hi trobem algunes referències culturals clàssiques. Quan, per exemple, en el seu primer recull de poesies, *Díptic*, llegim en uns versos el símil de la pèrdua dels mots i la caiguda de les fulles, no ens costa veure-hi una «bella reminiscència» de l'*Ars poetica* d'Horaci: aquell «estimar amb ira» ens evoca el famós «odi et amo» de Catul, o la imatge de «la filosa de les tres germanes» no resta lluny dels mots «lanificae tres sorores» del poeta Marcial o del «currite fusi» catulià.

En la novel·la *Les closes*, quan just al començament trobem els mots «les ombres lleugeres i espectres orfes de llum», és el poeta Virgili el qui els ha inspirat («umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum», *Georg.* IV,

472); no són pas menys clàssiques les referències a les profècies dels àugurs o a la libació de llet i de rossa de mel o la citació expressa del poeta Lucreci i la seva obra *De rerum natura*.

En el conte que ha donat nom al recull *La daurada parmèlia i altres contes*, el protagonista, un vell poeta, s'adorm amb un llibre a la mà, un de la seva preferència, l'*Alcestitis* d'Eurípides. En un altre relat, «Giulia felice», l'acció ens trasllada a la bella i fèrtil Campània del segle I.

El segon recull de poesia, *Kiparíssia*, duu el nom de l'illa del Peloponès que l'autora va visitar l'any 1973 en el seu llarg viatge a Grècia, del qual en va extreure abundant material poètic. En cada vers, en cada expressió, en cada pensament s'hi manifesta el ferment clàssic, i d'una manera especial en els poemes amb títols prou significatius com «Variacions sobre el tema de Cassandra», «Epidauros» i «Tiryntos». En el poema «Record de Vic des d'Esparta» compara el fred de la ciutat grega amb el de Vic.

Els testimonis més remarcables de les vivències i de l'herència de l'Antiguitat es palesen, evidentment, en alguns dels llibres que la M. Àngels qualifica de «més extensos» i en què l'acció i l'ambientació són clarament

hel·lèniques. És el cas de *Sandàlies d'escuma*, obra que va merèixer el premi Lletra d'Or i el premi de la Crítica 1986; s'hi recrea el món alexandrí de la Grècia postclàssica, i l'autora, com diu ella mateixa en la nota introductòria, s'hi reconeix deutora dels poetes grecs de l'època, sobretot de Teòcrit i d'Herodes, i dels seus traductors catalans, Josep Alsina i Carles Miralles. Els *Idil·lis* teocriteans i els *Mimiambs* d'Herodes hi formen una reeixida conjunció. Amb raó el professor Alsina va poder dir que en aquesta obra «art i erudició es combinen harmoniosament».

En *El mirall de Narcís* hom pot viure l'aventura apassionant del mite grec analitzat acuradament en la poesia dels poetes catalans: Carner, Carles Riba, Salvador Espriu, Gabriel Alomar, Rosa Leveroni, Verdaguier, etc. D'aquesta anàlisi l'autora en treu la conclusió que «sense el mite grec hauríem de renunciar a una part important de la nostra lírica». Ens descobreix, per exemple, el gust de Josep Carner pels mites somrients; ens fa veure com Carles Riba pren el mite grec de les mateixes fonts hel·lèniques (Homer, Sòfocles, Èsquil...) i l'uneix en les seves *Elegies de Bierville* amb el paisatge, la història de Grècia, l'experiència amorosa i l'exili. Fa ressaltar les belles imatges que el mite suggereix a Gabriel Alomar i subratlla, en fi, la inspiració mítica que hom troba en Verdaguier i en altres poetes nostres.

Per al coneixement i comprensió de la interpretació mitològica res millor que atansar-nos als dos volums *Relats mitològics* (1996), que, si bé són pensats per als més joves, poden interessar igualment els més grans i tots aquells que se sentin atrets pel món fantàstic dels déus i dels herois de l'antiga Grècia.

Un retrobament curiós i senzill amb l'antiga saviesa se'ns ofereix en el llibre *Retalls de la vida a Grècia i a Roma* (1997); a través de textos llatins i grecs, triats i traduïts amb molta cura, el lector pot endinsar-se en la realitat quotidiana d'un món llunyà i alhora proper al nostre. No cal dir que a totes les pàgines hi traspuen els coneixements literaris de l'autora i l'estima envers aquell món que ha configurat el nostre.

A l'obra, en edició de bibliòfil, *El mite d'Europa* (1998), un mite concret, el de la «neta bellíssima de Posidó, filla d'Agènor i Telefasa», és l'eix d'un treball acuradíssim, que pretén ésser un cant d'esperança a la nova configuració política del continent europeu. Amb

el suport dels mots de poetes nostres (Espriu, Tomàs Garcés i Màrius Torres), la M. Àngels hi expressa el desig d'una renovació i d'una Europa que estimi i compregui. El seu compromís amb la llengua i amb la nostra cultura li fan dir que «una llengua és com una flor... No en volem cap d'exclusa del seu àmbit, cap de menystinguda... Desitgem la mateixa obertura per a les manifestacions de l'art».

Justifica el seu atansament al mite tot dient que «aquest ens revela sempre, si escoltem bé i si maldem per tal d'interpretar-lo sense manipulacions interessades, una idea, una veritat, un símbol que el vent del temps no erosiona...».

No seria just silenciar el talent de la M. Àngels a fer de la traducció una vertadera creació literària. A més de la traducció d'alguns versos esparso en les seves obres, com els de Virgili (*Eneida*, IX, 433-437) tan ben aconseguits a la novel·la *Artemísia*, volem deixar aquí constància, sobretot, de dos testimonis incomparables: els llibres *Les germanes de Safo* (1983) i *Meleagre de Gàdara* (1993). El primer, «fruit d'una tasca feta per plaer»; el segon, «una garlanda de so harmoniós»; ambdós, un exercici lingüístic i literari, en què la traductora ha sabut captar la finor, l'elegància i la sensibilitat dels mots del text original.

La tasca docent i la divulgació del món clàssic

El món grec i llatí no va ésser solament el món dels seus afanys personals i literaris, sinó també de la seva dedicació professional. Durant més de deu anys va exercir la docència en diferents centres d'ensenyament secundari i no va deixar mai de donar alguna classe particular, quan li era sol·licitada o es presentava l'ocasió.

En relació amb aquesta activitat docent cal remarcar la seva col·laboració en la primera edició catalana del llibre de llatí de BUP, els seus consells i ajut en l'elaboració del *Diccionari Llatí-Català* de l'Enciclopèdia, articles, gran nombre de conferències en instituts i altres entitats i també els llibres de divulgació, esmentats més amunt, *Relats mitològics* i *Retalls de la vida a Grècia i a Roma*.

No puc oblidar, per altra banda, la seva assistència i intervenció en algunes de les sessions organitzades periòdicament pel Grup Estudis Clàssics Girona, ni tampoc la seva presència en algun dels simposis organitzats per la Secció Catalana d'Estudis Clàssics i en les jornades que em foren dedicades a la Universitat de

Maria Àngels Anglada amb companys i companyes de la universitat (curs 1950-51).

Amb l'autora d'aquest article, a Romanyà (1989).

A la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (juny de 1995).
A sota, de visita a Súnion (1996).

Girona, l'any 1992, amb motiu de la meua jubilació, i en què llegí la interessant comunicació «Notes sobre dos llatinistes empordanesos».

La seva convicció que la cultura clàssica uneix totes les esferes de l'ésser i de la vida humana i el coneixement de la dependència estreta que hi ha entre dita cultura i nosaltres en la idea de la *paideia* la feien rebel·lar-se a vegades contra la manca d'atenció envers el grec i el llatí en la reforma de l'ensenyament secundari, i en reivindicava en algunes notes periodístiques el lloc que en els plans d'estudis els corresponia.

Serveixi d'exemple l'article publicat a *El 9 Nou* del 28 de desembre de 1990. Hi fa referència al X Simposi d'Estudis Clàssics, celebrat a Tarragona el novembre del mateix any. Després d'uns mots de lloança envers la Tàrraco romana, manifesta el seu goig d'haver pogut seguir una conferència pronunciada per un professor universitari alemany en el més pur llatí. Aprofita l'avinentsa per desaprovar l'arraconament a l'Estat espanyol dels estudis clàssics en els nous camins de la docència, en alça, en canvi —diu—, en altres pobles d'Europa. Clou l'article, però, amb uns mots esperançadors: «les arrels són tossudes i cal esperar que tornarà a rebrotar el vell arbre».

L'afany de la M. Àngels per difondre i servir l'herència del passat va ésser imparable. No hi va estalviar recursos, no, i sovint, en els escrits menys impensats, trobava ocasió per «fer sortir els clàssics», com ella deia. Així, fent ús de mots, frases o textos d'autors grecs o llatins defensava alguna tesi o demostrava i establí la connexió de l'Antiguitat amb fets i problemes actuals. En aquest sentit, és prou il·lustratiu l'escrit publicat en *El 9 Nou* (16 d'abril de 1982), en què, referint-se al fet de «l'ocupació violenta del Congrés un nefast 23 de febrer...», fa al·lusió a la famosa Conjuració de Catilina a la Roma del 63 aC. I a les paraules que arran d'aquest fet pronuncià el polític Cató i que, precisament, serveixen de títol de l'escrit en qüestió: «*Vocabula rerum amissimus*» («hem perdut els noms de les coses»).

Els exemples podrien multiplicar-se. El món clàssic grecollatí era per a la M. Àngels Anglada inesgotable. Amb la seva sòlida formació humanística ella va saber trobar múltiples maneres de servir-nos la memòria d'un passat, a l'herència del qual no podem avui renunciar sense renunciar a nosaltres mateixos.